

KAPLANIN SIRTINDA

Araştırma Sorusu: Zülfü Livaneli'nin "Kaplanın Sirtında" adlı yapıtında II. Abdülhamit figürünün yansıtılmasında kutupluluk tekniğinin ve anlatıcıların işlevi nedir?

İÇİNDEKİLER

I . GİRİŞ.....	2
II. ANLATICILARIN TEMEL İZLEĞİN YANSITILMASINDAKİ İŞLEVLERİ.....	4
II.I Birinci anlatıcının (Abdülhamit) rolü.....	5
II.III. İkinci anlatıcının (Doktor Atıf Hüseyin) rolü.....	12
III. SONUÇ.....	15

I. GİRİŞ

Tarihsel gerçekliğe yaslanan, gerçek bir kişiyi roman karakteri olarak merkeze taşıyan Kaplanın Sirtında adlı yapıt, II. Abdülhamid'in tahtını kaybettikten sonra yaşadıklarına odaklanmaktadır. Osmanlı padişahının ihtilalci düşüncenin filizlenmeye başladığı dönemlerde vicdan muhasebesini, psikolojik gelgitlerini yansıtan roman, okurun toplumu ve bireyi iktidar ve devlet kavramları çerçevesinde

sorgulamasına da olanak sağlamaktadır. Otuz üç yıl tahta kalarak bütün bir toplumun kaderini belirleyen, bir kesimin nefret ettiği bir değerinin hayran kaldığı padişahın hayatının kurgulanarak anlatıldığı eserde, Osmanlı İmparatorluğunun bürokratik yapısı, savaş stratejileri ve diğer ülkelerle olan ilişkileri ayrıntılı olarak sunulmaktadır. Padişahın toplumda yarattığı iki uçtaki duygu, yapıtta da 'romantik' ve 'realist' çerçevede; 'kutupluluk' içerisinde sunulmaktadır. Bu bakış açılarının yansıtılmasında anlatıcı, roman figürleri işlevini üstlenmektedir. Bu nedenle, bu tez çalışmasının araştırma konusu, *yapıtta dönem eleştirisinin yansıtılmasında kutupluluk tekniği ve anlatıcıların işlevi* olarak belirlenmiştir.

Kaplanın Sirtında, uzun, gerçek bir tarihsel dönemi yazarın bakış açısını sunmak üzere seçtiği ayrıntılarla kurgulanmıştır; yapıtta bu durum odak figür ve anlatıcı olan II. Abdülhamit dışında tarihteki gerçek kişilerin de romana taşınmasıyla ve somut tarihlerin verilmesiyle açığa çıkmaktadır. Eserin kurmaca ve gerçeklik ikilemi arasında bulunması, Zülfü Livaneli'nin olay kurgusu ve diyalogları tasarlamasında özgür kılmıştır. Tarihsel gerçekliğin arkasında yatan farklı perspektifler okuyucuya tarihin tek bir açıdan incelenemeyeceğini göstermektedir. II. Abdülhamit'in tahta çıkıp indiği tarihler; aile hayatı ve özel yaşamındaki hobiler; geçmişinde yaptığı geziler ve Alatini Köşk'ünde bulunduğu süre; tarihi gerçekliği olan kısımlardır. Eserdeki Doktor figürü ise toplumun II. Abdülhamit'e muhalif yanını göstermek amacıyla kurgulanmış ve hayali diyaloglarla desteklenmiştir. Buna bağlı olarak bu çalışmada "yönetici kimliğinin" çözümlenmesinde ve "olay örgüsünün" değerlendirilmesinde yer yer tarihsel bilgiden ve tarihsel eleştiriden yararlanılmıştır.

Yapıtta toplum panoraması ve farklı bakış açılarının yansıtılmasında en önemli işlevi anlatıcı figürler üstlenmektedir. Kurmaca metinlerde “anlatıcı”nın işlevlerinin yorumlanması amacıyla anlatıbilimden yararlanılmıştır. Bahar Dervişcemaloğlu tarafından dilimize kazandırılmış olan Anlatı Teorisi El Kitabı’na göre, bir eserde kullanılan anlatıcıların farklı özellikleri vardır. Kaplanın Sirtında’da kullanılan “iç odaklanma” tekniği, olayın bütününü öykünün içindeki bir karakterin bakış açısından sunmasıdır. İki kurmaca ve zıt karakter, Zülfü Livaneli’nin imgelem gücüne dayanarak oluşturduğu diyaloglar, geriye dönüşler ve monologlarla desteklenmiştir. Zülfü Livaneli’nin Sultan II. Abdülhamit dönemini farklı bakış açılarıyla eleştirmesiyle, okuyucunun anlatılan çok anlamlılığı alımlaması, ve bağlantıları kurması gerekmektedir. Bu süreç içinde ortaya çıkan sorular ve yanıtlar, okuyucuyu adım adım eserin derinliklerine çekecektir. ¹

Zülfü Livaneli’nin yapıtlarıyla ilgili akademik çalışmalar olmakla birlikte Kaplanın Sirtında’nın inceleme konusu olduğu çalışmalar azdır. Yazarın, “Arafatta Bir Çocuk” eserinde kullandığı bakış açısının incelendiği “Alımlama Boyutları ve Çeşitlemeleri Yazın” kitabında, bölümlerin oluşturulması, geriye dönüş tekniği ve kullanılan nesnel dil dikkat çekmektedir. Zülfü Livaneli’nin yarattığı, anlatılan olayın okuyucu tarafından duyguyu ve düşünceyi kuşatan çok yönlü alımlama süreci, hem “Arafatta Bir Çocuk”la “Kaplanın Sirtında”da benzerlik göstermektedir. ¹ Kaplanın Sirtında üzerine yapılan araştırmalarda, Abdülhamit’in İslamiyet politikaları üzerinde durulmuş, ² anlatım teknikleri ve anlatıcının işlevleri hakkında bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın, yapıtta kutupluluk tekniğinin ve anlatıcıların işlevine odaklanarak yazarın iletisini sunmasına ışık tutması planlanmaktadır.

1- İpşiroğlu, N., & İpşiroğlu, Z. (2000). *Alımlama boyutları ve çeşitlemeleri*. Papirüs Yayınevi.

2- Parın, K. (2017). *Anlatıbilim: AnlatıTeorisi El kitabı*.

II. ANLATICILARIN TEMEL İZLEĞİ YANSITILMASINDAKİ İŞLEVLERİ

“Doğar doğmaz kaplanın sırtına koymuşlar beni.”(4) sözleriyle kendini anlatmaya başlayan, gücü, ihtirası doruklarda yaşamaya alışık, herkesin korktuğu ama sesini çıkaramadığı bir imparator, II. Abdülhamit; Zülfü Livaneli’nin Kaplanın Sırtında eserinde iki farklı bakış açısıyla, kurgusal bir biçimde anlatılmaktadır. Otuz üç sene padişah olarak yönettiği Osmanlı İmparatorluğunda büyük ses getirmiş Abdülhamit, roman gerçekliğinde, gazete sayfalarında göklere çıkarılırken halk arasında nefret edilen bir tarihi figür olarak sunulmaktadır. Aldığı bürokratik kararların yanlışlığı büyük kitlelerce tartışılan imparatorun kendisiyle ve kararlarıyla ilgili eleştirilere karşı duruşu idealize edilerek sunulsa da yapıtta onun iç dünyasının derinlemesine verilmesi, yaralarının derinliğini, insan olarak incindiklerini ve ördüğü kabuğun gerekçelerini okura hissettirtmektedir. Bunda, romanda birinci kişi ağzından sunulan tinsel portre kadar, bu figürü gözlemleyen dış gözlerin bakış açılarının sunulması da etkilidir.

Eserde Abdülhamit üstün, ayrıcalıklı ve seçilmiş bir kişi olduğuna inancını sıklıkla dile getirmektedir. Eserde yansıtılan yaşam kesiti içerisinde kendisine güvenini ve inancını kaybetmeyen Abdülhamit, son nefesine kadar yaptıklarına sebepler aramakta, pişmanlığa kapılmamaktadır. Kendini anlatırken ve savunurken daha duygusal, öznel bir pencereden yaşadıklarına bakmakta ve yaşadıklarını daha çok dışsal nedenlere bağlamaktadır. Dönemin en soylu ailelerinin başında gelen Abdülhamit’in erken yaşındaki kayıpları, deneyimledikleri ve aldığı kararlar; verdiği kararlarla kendi bakış açısından anlatıldığında anlaşılabilir olmaktadır.

Abdülhamit’in, eserin başında Selanik’teki “Alatini Köşk” üne sürgüne gönderilerek üç sene boyunca iletişime geçebildiği tek kişi olan, Fransız bir doktora benzeyen, kumral, orta boylu Doktor Atıf Hüseyin Bey ise okuyucuya sunulan ikinci kurgusal figürdür. Bu figür “doktor” olmasından da anlaşılacağı üzere daha realist, rasyonalist bir bakış açısının romandaki temsilidir. Eserde “bütün gençliğin yüreğinde direniş simgesi olmuştu” (93) ifadesiyle anlatılan Namık Kemal’in hürriyet şiiirleriyle büyüyen, saygılı, yardımsever ve cumhuriyet yanlısı doktor ’un Abdülhamit’le geçirdiği zaman içindeki içsel krizleri ve değişimi anlatılmaktadır. Doktor Abdülhamit’in aksine gerçekçi bir

biçimde bir şekilde yaptıklarını eleştirmekte ve kendini savunmaktadır. Aralarındaki gerilim diyaloglardaki sözcük kullanımı, benzetmeler ve karşılaştırmalar kullanılarak pekiştirilmiştir.

Zülfü Livaneli'nin karşıt düşünceli, çok farklı toplumsal sınıflarda yetişmiş, doğru ve yanlış ayrımının birbirinden farklı olduğu iki insanı karşı karşıya getirmesi ve bu iki zıt insanın arasındaki bağın zamanla güçlenmesi, kalıplaşmış, tozlu raflara kaldırdıkları önyargılarının azalması, okuyucunun kurgusal kişi ve olaylara nesnel bakabilmesine zemin hazırlamakta ve kendi çıkarımını özgün bir biçimde yapabilmesini sağlamaktadır. Romanın adı olan Kaplanın Sirtında bu noktada, toplumsal rolleri, eğitimleri, saygınlıkları ve şartları ne olursa olsun algının ve önyargının yanlış olabileceğine gönderme niteliğindedir. Osmanlı ve Türk tarihinin önyargı ve nefretle bakılan figürlerinin başında gelen II. Abdülhamit'in padişahın gazabıyla büyümüş, ailesini zor durumlarda kaybetmiş, gençliğini sürgüne gönderilen idollerinin yasıyla geçirmiş ama ülkesini kalbiyle severek her bir parçasına saygı duyan doktorun iki farklı bakış açısıyla odağa alınan kurgusal Abdülhamit figürü; hem büyük ve saygın bir padişah, toplumunu gerçek düşmandan koruyan bir lider olarak hem de halkına zulüm etmiş, en yanlış kararları gerçek dayanaklara oturtmadan gerçekleştirmiş "Kızıl Sultan" olarak nitelenmiştir.

II.I Birinci anlatıcının (Abdülhamit) gözünden romantik izlek ve bu kurgusal izleğin gerçeklikle kurduğu ilişkinin yapıta etkisi

Yapıtta birinci anlatıcı Sultan Abdülhamit'in dünyaya gelişi, kendi ağzından verilmektedir. Anlatıcı, doğumundan başlayan yaşam öyküsünün örüntüsünde her zaman "ölüm" kavramının olduğunu dile getirmekte; bu amaçla, 'taht sahibi dedelerinin öldürülmesi, on sekiz ağabeyi ve bebeklerin boğdurulması, gücü ve davranışlarına hayran olduğu amcasının bileklerini keserek intihar süsü verilmesi" gibi ayrıntıları aktarmaktadır.

Kurgusal figür Abdülhamit'in romanda sunulan yaşam kesitinde güçlü bir kadın karakterinin olmadığı görülmektedir. Yapıtta bu durumun nedeni, küçük yaşta annesini kaybetmiş olmasıyla açıklanmaktadır. Abdülhamit'in genel duygu durumunun ve bu doğrultuda verdiği kararların da temeli bu kayba dayandırılmaktadır. Doğduğu günden beri özenle yetiştirilmesine rağmen, Abdülhamit, iç

konuşmalarında annesine bir kez bile sarılamamanın burukluğunu ifade etmektedir ve bu Tanrısal anlatıcı tarafından, “Annesinin hastalık bulaşır korkusuyla onu kucağına bile alamadan uzaktan gözleriyle sevmesi ömrü boyunca aklından gitmeyecekti” (118) sözleriyle aktarılmaktadır. Abdülhamit’in küçük yaşta tanıştığı ölüm kavramı saf, karşılıksız bir sevgi görememesi, varlığın içinde yoklukla savaşıyor büyümesi, onun yalnızlığı benimsemesine, büyüdükçe de soğukkanlı ve kimi zaman da katı bir insana dönüşmesine neden olarak aldığı tüm kararlara da yansımış; kimi zaman da ölümü düşlemesine yol açmıştır: “Sağlıklı anneleriyle mutlu günler geçiren diğer şehzadeler arasında kendine bir yer bulamaz, sık sık boş odalara, dolaplara, yatak altlarına saklanarak bir an önce kendisinin de ölümünü dilerdi.” (118). Yapıtta, kimi zaman Tanrısal anlatıcının, çoklukla da Abdülhamit’in ağzından dile getirilen bu gerçeklik, tarihin padişahla ilgili verdiği bilgilerle örtüşmektedir.

Abdülhamit’in kurguda tarihsel gerçeklikle uyumlu olan bir diğer özelliği de gençlik yıllarını saraylarda, farklı şehirlerde, yeni insanlar ve farklı eğitimler görerek geçirmiş olmasıdır. Romanda Abdülhamit’in, kendini ticarete vermiş, koyun alıp satarak, hisse senetleri ve tahvillerle meşgul olarak, şehzade aylığını da tasarruf ederek devletin başına geçmeden oldukça fazla para biriktirdiği anlatılmaktadır. Ayrıca kendini saltanatın başında hayal etmediği eserde tekrarlanmaktadır. Şeyhi Zafir’in “Ne var ki sen herkes gibi tek kaderle değil üç kaderle doğdun. ... Ya hapiste çürüyeceksin ya cihan imparatoru olarak saltanat süreceksin ya da katledileceksin.” sözüne karşılık: “Hapis ve katil pek muhtemel ama ne yazık ki saltanat bana pek uzaktır, dokuzuncu sırada bir şehzadeyim.” (28) diyerek de başta hazırlıksız ve inançsız olduğunu göstermektedir.

Sultan’ın gençliği boyunca birilerinin gölgesi altında yaşadığı görülmektedir. Anne özlemi çeken ve o zamanın padişahı amcası ve herkesin favori şehzadesi V. Murad’ın gölgesi altında olan Sultan için eserde “ona görünmez şehzade muamelesi” (54) yapıldığı ifadesi kullanılmaktadır. Bu nedenle, “girdikleri her yeri, her kişiyi, her şeyi uzun uzun inceleme ve düşünme fırsatı” (54) bulan Genç Hamid’in bürokratik açıdan kendi stratejilerini oluşturmaya, insanları gözlemeleme yeteneğiyle doğru eleştiriler yapmaya başladığı anlaşılmaktadır. Doğumuyla başlayan yoksunluklarını da bu gözlemleri sayesinde aşmaya çalıştığı, yönetimdeki gücünü de böylece elde edeceği görülmektedir.

Eserde, Sultan'ın etrafını gözlemlerken kullandığı uzun betimlemeler ve cümleler verilerek gözlem yeteneğine sahip olduğu anlatılmak istenmektedir.

Eserde, Abdülhamit'in yaşadığı dışlanmalar, yokluklar ve çektiği acılar arasında kendisine en çok sorduğu sorunun “neden” olduğu görülmektedir. Özellikle sultan olduğunda burnuyla ilgili yapılan çizimler, benzetmeler, aşağılamalar gücüne giden ve “Osmanlı sülalesinin hangisine giren onca Rus, Rutenyalı, Fransız, Kafkas, Leh, İtalyan dilberinin hangisinde böyle bir burun vardı ki onu bularak yüzünün tam ortasında konup onu bu hale getirmişti?” (54) diye sorgulayan Sultan, iç dünyasında büyük kırılmalar yaşamış ve bu kırgınlığı yönetimden aldığı güçle yasaklar koyarak dışarı vurmuştur. Sevdiği bir kadın olan Firdevs'in onunla beraber olmak istememesinin sebebini bile burnuna bağlayan Sultan'ın bu kaygısı bir saplantı haline dönüşmüş, gazetelerdeki ima içeren unsurları kaldırması buna bağlanmıştır.

Abdülhamit'in hayatı, ağabeyi Murad'ın 93 gün saltanatta kalması ve delirmesiyle değişecektir. Bu değişimi eserde Sultan “hayatımın en zor kararı” (275) sözleriyle nitelemektedir. Amcası Sultan Abdülaziz ve ağabeyi V. Murad ile büyük umutlarla gittiği Avrupa gezisinde hayatı ve inançlarıyla ilgili büyük kararlar alan Sultan, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa ülkelerinden ne kadar geride kaldığını fark etmiş, gördüğü giyiniş biçimlerine ve kadın-erkek eşitliğine şaşırarak ülkesine acı acı gülümseyerek dönmüştür. Yaptığı bu tarihsel gerçek olan gezinin bürokratik anlamda ülkesinde ortaya çıkaracağı değişiklikler olacaktır. Bu gezide, daha sonra eserde “kaderinde yol oynayacağımı henüz bilmediği mağaza” (271) olarak betimleyeceği Paris'in itibarlı moda mağazalarından birinde Flora'yla karşılaşarak ilk görüşte ona âşık olmuştur. Bu tarihsel gerçek, hayatındaki kadın figürü eksikliğinden kaynaklanan çocuksuluğu, Osmanlıda yasak olan bir kuralı çiğnemesine sebep olacaktır. Kurgulanan karakter, “Hiçbir taht varisi dinini değiştirmemiş bir Hristiyan kızıyla evlenemez.” (274) diyerek kara kara düşünse de sonunda gizlice evlenerek Trabya'daki köşkünde kimselere göstermeden bir hazine gibi saklamak zorunda kalmıştır Flora'yı. Hayatının mutlu dönemlerinden biri olan bu birliktelik kısa sürmüş, Sultan büyük bir karar vermek zorunda bırakılmıştır. Saltanatın kendi ellerine bırakılacağını öğrendiğinde, iki karardan birini vermesi gerekmiştir. Eserde bu ikilem: “Bir tarafta hiç istemediğini

sandığı ama gerçek olma ihtimali belirince büyük bir heyecana kapıldığı imparatorluk tacı, öte yandan başını döndürmeye devam eden karasevdası.” (275) ifadesiyle belirtilmiştir. Saltanatı tercih eden Abdülhamit, kurguda kalbinde derin bir yara olduğunu söylemektedir. Selanik’te sürgündeyken ilaç aldığı bir gece, Flora’nın adını sayıklaması ve göz yaşlarıyla anılarını Doktor’a anlatması eserde aşkını pekiştirmek amacıyla yazılmıştır.

Eserde olay örgüsü, Sultan’ın apar topar İstanbul’daki Yıldız Sarayı’ndan alınarak Selanik’teki Alatini Köşkü’ne gönderilmesiyle başlamaktadır; bu sürgünle beraber duygusal bir yolculuğa çıkacak olan Abdülhamit’i okurun daha yakından tanınması için orada yaşayıp düşündükleri derinlemesine anlatılmıştır. Sürgün esnasında oluşan kaosta bile ona yardım etmeye çalışıp değerli mücevherlerinin bulunduğu çantayı getiren kızının alından öpmek istemiş ancak bunu dikkat çekmemek için yapmamıştır. Kızlarıyla ilişkisinde mesafeli olan Sultan’ın, yaşadığı anne eksikliği kendi aile hayatına da yansımaktadır. Ayrıca, yıllar önce bir yangında kaybettiği kızının yasını farkında olmadan tutmakta olduğunu bu ayrıntı göstermektedir.

Eserde Sultan’ın hayatından özel ve tarihsel gerçeklikle koşut bilgiler ortaya çıkmaktadır. Bu bilgiler okurun, onunla empati kurması, verdiği bazı kararları, yaralarını anlayabilmesi için verilmiş gibidir. Örneğin, Sultan’ın papağanının, yıllar önce çıkan bir yangında saray görevlilerini bilgilendirmesine rağmen ona inanmamaları sonucu kızını kaybetmesi hayvanlara ilgisini arttırmıştır. Bu küçük ayrıntı bile, onun kişiliği hakkında bilgi vermektedir. “Padişahım çok yaşa” (61) diye bağırarak papağanından, özenle eğittiği atlarına kadar hepsini son yıllarında özlemle anmaktadır. Hatta kumandana özenle hazırladığı istek listesinde papağanı ve kedisi de yer almaktadır. Sultan, papağanına; “Can yoldaşımdır, yıllarca benimle beraberdir.” (71) demektedir. Ayrıca papağanı Sultan’ı bir suikasttan daha kurtarmış, gizlice dinlediği hizmetlilerin Sultan’ı zehirlenme planlarını ona anlatarak hayatını kurtarmıştır. (72) Sultan’ın hayvanlara ilgisinin belirtilmesinin diğer nedeni de, hepsinin beraber yaşayabilmelerinden ötürü onlara hayranlık duymasıdır. “Tabiatları gereği birbirlerini parçalaması gereken bu hayvanlar beraber yaşayabiliyorsa insanlar neden yaşamasın?” diye sorular sormuş, buna göre kararlar almıştır. “Müslümanlarla Ortodoksları, Yahudilerle Katolikleri 33 sene

dengede yaşattım” (20) ifadesi de verdiği kararlar sonucunda ülkede barışı, huzuru ve eşitlikçi bir ortamı sağladığına inandığını göstermektedir. Bir roman kişisi olarak Abdülhamit, hayat tecrübelerinden hareketle “hayvan ve insan” benzetmesini, bürokrasideki yönetim biçimine eşitlikçi yaklaştığını anlatarak açıklamıştır.

Alatini Köşkü’nde hiç deneyimlemediği kadar korku hissine kapılan Sultan, “Korku elini ayağını titretiyordu (...) biraz sonra kapıdan girip boğazına kemendi atılacaktı” (21) diyerek ve senaryolar kurarak aylar boyu korkuyla baş başa kalmıştır. Sultan’ın ölüm korkusu eserde birçok yerde anlatılmış, hatta sonunun geldiğini ve seneler boyunca önlem aldığı olası ölümlerden artık kaçamayacağını Sultan bizzat dile getirmiştir. Sultanın İmparatorluğu süresince yüzlerce insanı işten attırması, kimyasal ilaçlar kullanmaması, dışarı çıkmaması da ölüm korkusundan kaynaklanmaktadır. Arabaya binmekten bir dakika geciktiği için kurtulduğu, 26 kişinin hayatını kaybettiği bombalı bir suikasta uğramış olan Sultan, Alatini Köşk’ünde de kimseye güvenmemekte; sadece yoğurt, maden suyu tüketmektedir. Padişah olduğu sürece kendi ve sarayın güvenliği için siyasal kararları vermesi de ölüm korkusuyla açıklanabilir. Bu travmatik anıların hepsi, onun verdiği kararların kendini korumasına ve bencilleşmesine neden olmuş, hatta çok eleştirilen kelime yasaklarına yol açmıştır. Sultan ülkenin her yerinde kardeşlerinin isimleri Murad ve Reşad’ı kendisine anımsattığı tatsız olaylar nedeniyle yasaklamış, duyduğu korku nedeniyle “dinamit, nihilizm, isyan” (66) gibi kavramların kullanılmasını engellemiştir. Bu yasakların mantıklı bir sebebi olmaması, Abdülhamit’in verdiği kararların duygusal ve kişisel olabileceğine işaret etmektedir. Kendisine karşı olabilecek kişi ve olayları bu şekilde kendinden uzak tutabileceğine inanan Sultan, derinde büyük bir özgüvensizlik ve korkuyla boğuştuğunu da bu yasaklarla göstermiştir. Kendi özgüvensizliklerinin yansıması olan insanlara duyduğu nefret ve onları kontrol edebileceği algısı, eserde bu örneklerle pekişmiştir. Yönetimdeyken siyasal ve toplumsal olarak herkesi etkileyebilecek bencilce kararlar almasının temel sebebinin, içinde oluşan kin ve hırstan kaynaklı olduğu görülebilmektedir.

Küçük düşmüş, gücü elinden alınmış ve korkuyla yaşamakta olan Sultan’ın tek yapabildiği pencereden insanları izlemek, hanımları ve çocuklarıyla zaman geçirmektir. Uzun cümleler ve

betimlemeler, Sultan'ın yalnızlığını ve geçmişiyle alakalı karışmış kafasının okuyucuya sunulmasında önemli bir yer tutmaktadır. Süreç içerisinde onu ziyaret eden doktordan ülkenin durumu hakkına bilgi almaya çalışmakta ancak ona nefretle yaklaşan doktorla samimi bir konuşma gerçekleştirememektedir. Diyaloglar, elinden hiçbir şey gelmeyen, “yaşlı, yorgun ve sarsılmış padişah” olarak betimlenen Sultan'ın ona cevaplar üretmesiyle sonuçlanmıştır. Büyük bir güç ve karar yetkisine sahip olan “Kızıl Sultan” şeklinde adlandırılan Abdülhamit'in tek dayanağının doktoru olması gücünün azaldığını göstermektedir. Eserin devamında sunulan diyaloglar, toplumdaki iki karşıt bakış açısının karşılaştırılması için kullanılmıştır.

İlerleyen bölümlerde Sultan verdiği kararların doğruluğunu Doktor'a kanıtlamaya kararlıdır. Bu çabası, sıklıkla kullanılan retorik soru tümcelerinden çıkarılabilmektedir. İlk konuşmalarında: “Dışarıdan bakılınca her şey kolaymış gibi değil mi? Aslında hükümdar tahtın esiridir, kölesidir, her istediğini yapamaz.” (88) diyerek Avrupa'daki gördüklerini, deneyimlediklerini özenerek anlatmaktadır. Buna dayanamayan Doktor; “Bizim anlamaya çalıştığımız da buydu işte, Osmanlı'nın da Avrupa gibi olmasıydı... Ama siz yolda çalışacağınıza bizlerin peşine hafiyeler takıp ses çıkarana hapse tıktınız, zulmettiniz.” (88) demektedir. Sultan, eser boyunca, kesinlikle haklı olduğunu benimseyen bir yüz ifadesi takınarak bu tür karşı çıkışları sakince karşılamıştır. Sultan'ın, uzun yıllar boyu arkasını yasladığı, gücüne güç kattığı ve egemenlik duygusunu son doruklarda yaşayabildiği iktidarı ellerinden kaydıktan sonra yaşadığı bunalım eserde verdiği cevaplarla da paralel ilerlemektedir. Artık geçmişte kalan kendine has yönetim biçiminin ve verdiği kararların sadece birkaç ay önce tanıştığı bir doktor tarafından yargılanmasını dinlemek zorunda kalmıştır. Kaybettiği statü ve güç, beraberinde Sultan'da psikolojik bir bunalım getirmiştir. Verdiği kararları savunarak Doktor'a cevaplar sunması olumsuz yönde bir yargılamada savunma mekanizmasını ortaya çıkarmaktadır. Kendi dedelerinden ve toplumun içinde çıkan kargaşalardan yola çıkarak, sürekli “Ne yapabilirdim ki? / Yalan mı bunlar?” (91) ifadelerini kullanmış ve karşı tarafa tek taraflı bir bakış açısı sunmuştur. “Beni yanlış tanıyorsunuz” sözünü örneklemelerinin içine eklemesi ona karşı takınılan ön yargıyı aşmaya çalıştığının göstergesidir.

Sultan'ın eserinde belirtilen çoğu ifadesinde devleti 33 sene daha yaşattığının gururu yansıtılmaktadır: “Otuz üç sene daha yaşattım bu devleti ama kimse takdir etmedi.” (89) Merhametli bir yönetici olduğunu savunarak, kendine suikast yapan insanları ya da sürgüne gönderdiği kişileri idam ettirmemesini, hiçbir akrabasının canına kıymamasını (91), Ruslar, İngilizler, Fransızlar, Avusturyalılarla hep barış ilkesi üzerinden yürümesini (19) örnek olarak sunmakta ve bu kararlarıyla gurur duymaktadır. Diğer ülkelerle gerçekleştirdiği politikaların çoğunlukla barış üzerine olduğunu savunmasının da ana sebebi kendisinin doğru ve başarılı bir iş yapmış olduğunu göstermektir. Kendisinin çok merhametli bir padişah olduğunu ancak milletin onu yanlış gösterdiğini savunmakta “Bu kadar merhametli bir dönem tarihimizde görülmemiştir. Ama beni ellerini kana bulamış bir cellat olarak çizdiler” (90) demektedir. Yazar bu örneklemeler ve suçlayıcı ifadelerin kullanımı, Sultan'ın kendini ne kadar haklı ve masum gördüğünü anlatmaktadır.

Sultan'ın eser boyunca Doktor'la yaptığı görüşmelerde kendini haklı çıkarmak için kullandığı bir yol da karşılaştırmadır. Sultan kızına Selanik'te tehlikede olduklarını anlatmakta, kendisinin Avrupa Devletleri için büyük risk taşıdığını söylemektedir. “Büyük devletlerin tek istediği şey bu koca imparatorluğu yıkmak ve aralarında paylaşmak. Yaşadığım sürece bunlara izin vermeyeceğimi bildiğimden hepimiz tehlikedeyiz.” (109) ifadesini kullanmakta ve diğer devletler tarafından kendisi hakkında çizilen imajın yanlışlığını savunmaktadır. Kızının babasına ne kadar hak verdiği: “Merhametli babası Avrupa mecmualarının kapaklarında eli kanlı bir katil gibi çiziliyordu ama bu matbuat, Kongo'da yüzbinlerce kişinin elini kestirip bunların binlercesini Brüksel'e getiren Kral Leopold'a barbar demiyordu. İkiyüzlüydü bunlar. Babası haklıydı.” (109) sözüyle anlatılmaktadır. Kutupluluk tekniği kullanılan bu karşılaştırma, diğer zalim liderlerin değil de Sultan'ın canice eleştirilmesindeki zıtlığı göstermektedir.

Karşılaştırma yoluyla pekiştirilen bir başka yargı ise Avrupa gibi olunamamasının sebepleridir. Sultan, “Osmanlı'da Avrupalılar gibi birleşmiş, yekpare bir millet yoktur. Dünya yüzünde ne kadar çeşit insan, ne kadar çeşit din varsa hepsi bizdedir.” (202) bilgisini eklemektedir. Sultan başa geçtiğinde kadınların istediklerini giyebilmeleri için kanunlar çıkardığını ancak Müslümanların isyan

etmesi gibi örnekleri de ekleyerek kendi haklılık payını ortaya koymaktadır. Kurguda siyasal yapının eleştirilmesiyle, modern bir yönetim biçiminin benimsendiği ama halkın bunu istemediğini anlatılmaktadır.

Dilin kullanımında yineleme yoluyla vurgulanan bir diğer tema empatidir. Sultan'ın kendi bakış açısından kurgulanarak anlatılan bir bölümde, onunla empati kurulması istenmekte, "İnsanlar benden bahsederken neyi unuttular biliyor musun? Benim de bir insan olduğumu. Bir aile babası, gülen, ağlayan, hastalanan, neşelenen bir insan olduğumu. İnsanı değil sadece iktidarı gördüler" (224) ifadesi kullanılmaktadır. Benzetme ve duygusallığın öne çıktığı bu yorumda belki de yıllar boyu kendinin de farkına varmadığı o normallliğini ve herkes gibi olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Amcasının ölümüyle sarsılan halkın yazdığı duygusal şiirleri okuduktan sonra Doktor'a "İşte istikbal ve idam bu kadar yakındır birbirine. İktidar ölüm getirir, mutlak iktidar ise mutlak ölüm getirir."(223) sözüyle devletin başında olmanın zorluğuna dikkat çekmeye; empati kurulması gereken bir durumda olduğunu söylemeye çalışmaktadır.

Eser, Sultan'ın gözünden incelendiği zaman, kaplanın sırtında doğduğu ancak zamanla bu güçten yoksun bırakıldığı fark edilmektedir. Onun bakış açısından, kendisi de herkes gibi bir insandır. İktidarın başında geçirdiği 33 sene boyunca yapmaya çalıştıkları hor görülmüş, onunla alay edilmiş, canı olduğu düşüncesiyle ona "Kızıl Sultan" lakabı takılmıştır. Tabii bu sadece anlatıcı olarak romanda yer alan Sultan'ın kendi bakış açısından anlaşılabilir.

III.II. İkinci anlatıcının (Doktor Atif Hüseyin) gözünden realist izlek ve birinci anlatıcının yaşadıklarının yorumlanmasının yapıta etkisi.

Kumral, orta boylu, bıyıklarının ucu moda göre kıvrık adeta bir Fransız doktorunu andıran Doktor Atif Hüseyin, eserde devletin durumunu ve yaşananlara karşı sunulan ikinci bakış açısını yansıtmak üzere kurgulanmıştır. Figürün işlevi, Sultan'ın tahtta kaldığı 33 sene boyunca zorluklarla karşılaşmış, öteki ırk ve milletlerin savaşlarını yakından gözlemlemiş, vatan aşkıyla dolu bir bilim

insanının nesnel gözlemlerini sunmaktır. Sultan, sürgün edildiği Yıldız Sarayı'nda doktoru olan Atıf Hüseyin'le uzun sohbetler yapmıştır. Doktor gençliğinden beri kendine sorduğu soruların cevabını Sultan'la bulmuştur.

Doktor Atıf, bir imparatorluğu 33 sene yönetmiş, onlarca farklı savaşa imza atmış bir imparatorun karşısında başta rahat ve yargılayıcıdır. Sultan'dan nefret ettiğini, ona saygı duymadığını her fırsatta belli etmeye çalışan Doktor bazen onun sözünü kesmekte bazen ise fikirlerine karşı gelmektedir. “Doktor, bu adamın kendisi için bir melek olarak göstermesine sinirlenerek, hiç böyle bir niyeti yokken dayanamayarak Padişah'ın sözünü kesti.” (84) Doktorun yaşadığı psikolojik bunalımın derinliği eserde betimlemeler ve iç diyaloglarla gösterilmiştir. Sultan'ın kişisel doktoru olacağını öğrendiğinde: “Bu da bir imtihan, Allah imtihan ediyor beni” demiş, sonrasında birçok iç diyalog sahnesinde “Mikrop herif! Ömrümüzü yedi.” (84) gibi benzetmeler kullanmıştır. Bu tür iğneleyici benzetmelerin sebebi, Doktor'un özgürlükçü ve demokratik bir insan olmasıdır. Namık Kemal gibi vatan şairlerinin şiirlerini ezbere bilen ve yüreğindeki direniş simgesini onlardan aldığını söyleyen Doktor, Sultan'ın bürokratik kararları sonucunda onu diktatöre benzetmektedir: “Herkesin göğsünün üzerine kocaman bir değirmen taşı gibi oturarak nefes aldırmayan diktatör.” (83)

“Seni yalancı diye geçirdi içinden Doktor.” (90) sözleriyle başlayan birçok bölümün devamında, verilen bürokratik kararların doğruluğu Doktor ve Sultan arasında tartışılmaktadır. Sert yorumların çoğunlukta olduğu Doktor'un kısımlarında, Sultan'a duyulan nefret pekiştirilmek istenmiştir. Bürokratik sıkıntılarda, farklı etnik yapıların çıkardığı isyanlar veya diğer ülkelerin Osmanlı'nın iç işlerine dahil olmaya çalıştığı tartışılmaktadır. Rus Çarı, Britanya, Fransa İmparatorluğu gibi ülkeyi parçalara ayırarak kendi aralarında paylaşmak isteyen ülkeleri birbirine düşürerek onlardan kurtulduğunu ima eden; Alman İmparatorluğu'nu kendi safına çekerek büyük güç elde ettiğini söyleyen Sultan'a karşı verecek cevap bulamayan Doktor, çoğu zaman suskun kalmaktadır. Diyaloglarında çok karşılaşılan bu sessizlik durumu, Doktor'un kafasının karışarak cevap veremez hale gelmesi, Sultan'ın zamanla farklı bir perspektifle olaylara yaklaşmasını sağlayacaktır.

Halbuki eserin başlarında Doktor, kafası karışığında kendi bilgilerinden kuşkulanan yerine Sultan'ı eleştirmektedir. “Karışık düşüncelerle köşkten çıktı, demek adamın imparator olarak marifeti buydu: kafa karıştırmak.”(92) Birçok kez Sultan'ın amacının kafasını karıştırarak asıl olayları çarpıtarak anlatmak olduğuna inanan Doktor'un fikirleri köşke her geldiğinde değişmektedir.

Osmanlı'nın neden daha modern ve diğer devletlerle barış yanlısı olmadığını sofraya her oturduklarında tartışmaya başlayan arkadaş grubu, Doktor'un edindiği yeni duyuları yargılayarak konuşmalarına devam etmekte; Sultan'ın her sözünün bir oyundan başka bir şey olmadığını iddia etmektedirler. Sofrada birleşen bütün “Abdülhamit Karşıtı” insanlar, Doktor'un ona aldanmaması gerektiğini her fırsatta hatırlatırlar. Yazarın amacı, toplumun bir kesiminin yönetime ve bürokrasiye duyduğu nefretin boyutunu göstermektedir. “Düşünebiliyor musunuz? Kızıl Sultan ve merhamet. Komik...” (97) gibi kullanılan ironiler de Sultan'a mualiflerin beslediği nefretin bir başka gösterim biçimidir. Eserde muhalif karakterler tarafından Sultan'ı betimlemek için kullanılan olumsuz yönlerden biri de kurnazlığıdır. “Dünyanın en kurnaz adamıyla karşı karşıyasınız. Hiçbir dediğine inanmayın.” (98) sözleriyle Doktor'un Sultan'a acımaması gerektiğini savunmaktadırlar.

Eserde Sultan'a karşıt kurgulanan figürlerin nefretleri ve meraklarının toplandığı Doktor karakteri, Sultan'la zaman geçirmeye başladıkça değişmeye başlamıştır. İki karakterin oldukça zıt düşünceleri olsa da eserin sonlarına doğru Doktor, ülkenin yönetimi bağlamında Abdülhamit'in bazı kararlarının gerekliliğine inanmaya başlamıştır. Okuyucunun zamanla fark edeceği gibi, Doktor'un Sultan'a karışı kullandığı dilin değişme sebebi geçirdikleri yalnız saatlerdir. Başlarda kafası oldukça karışan Doktor, zamanla Sultan'a hayal edemeyeceği başka bir açıdan bakmaya yeltenmiş, kendisiyle çelişkileri daha belirgin hale gelmiş, içsel bir karmaşaya girmiştir. Bu karmaşasının iç monologlar ve bilinç akışı tekniğiyle pekiştirildiği anlaşılmaktadır. “Doktor, bu ülkede ne çok nefret birikmiş diye düşündü. Eskiden Abdülhamit'e duyulan öfke herkesi birleştiriyormuş meğer. Kötüye gidişin tek sebebinin bu adam olduğunu düşünmek bir çeşit aldanma, rahatlamaymış.” (278) İçten içe Sultan'a merhamet ve anlayışla bakmaya başlayan Doktor suçluluk duygusuyla karşılaşmış kendini

sorgulamaya başlamıştır. “Diktatörün lehine mi düşünmeye başlamıştı artık? Eğer böyleyse bu derece zayıf karakterli olduğu için utanç duyması gerekirdi.” (278)

Eserde farklı bakış açılarının bile zamanla kaynaşabileceği, ön yargılardan uzaklaşılabilmesinin bir göstergesi olan Doktor’un değişimi, Sultan’la konuşmalarından sonra göze çarpmakta, bir süre sonra kendisiyle de çelişmeye başlamıştır. “Belki de haklıydı. Aradan geçen zaman, Padişah’ı yakından tanımak fırsatı verdiği için, kendisi bile böyle düşündüğüne hayret ederek, belki de haklıdır diyordu artık”. (248) “Belki, olabilir, acaba” gibi ifadelerin kullanımı Doktor’un içinde bulunduğu karmaşanın dışı vurumudur. Doktor’un değişen tutumu eserin devamında daha yoğun olarak hissedilmekte ve en sonunda nefret dolu arkadaşlarına bile karşı çıkacak boyuta dönüşmektedir. Arkadaşlarına Sultan’ın yaşlı bir adamdan farkı olmadığını ve tahttan indirilse bile hala bürokrasi ve yönetime olan bağlılığını kanıtlamaya çalışmaktadır. “Kızmayın bana, hakkımı teslim etmek lazım.” (299) gibi cümleler kullanarak Sultan’a olan merhametini gösteren Doktor, eserin sonunda farklı bir insan olarak hayatına devam edecektir.

IV. SONUÇ

Kızıl Sultan ve Doktor’un iki farklı perspektifiyle eleştirilen yönetsel kararlar ve bürokratik yapı tarihsel süreçle paralellik göstermekte, okuyucunun eserin derinliklerine inerek kurgulanan o dönemi daha yakından anlayabilmesini ve II. Abdülhamit’i tanımmasını sağlamaktadır. Kaplanın Sırtında, Zülfü Livaneli’nin çok katmanlı, sanatsallık ve gerçeklik arasındaki uyumu yakalamış ve okuyucuyu sürükleyici diliyle Osmanlı İmparatorluğunun en önde gelen padişahını ve toplumun yaşadıklarını gözler önüne sermiştir. Eserdeki kutupluluk ilkesine göre tasarlanmış iki zıt bakış açısıyla o dönemde bulunan karşıt fikirler ortaya konmuştur. Karakterlerin anlatımında birçok teknik kullanılmıştır. Bilinç akışı ve iç monologlar, karakterlerin içinde buldukları durumdaki karışmış fikirlerin anlaşılması; ironi, benzetme ve karşılaştırmalar sahip olunan düşüncelerin zıtlığının kanıtlanması ve retorik sorular okuyucunun karakterlerle empati kurabilmesi amacıyla kullanılmıştır.

Alatini K şk nden  ıkarılarak İstanbul'daki Beylerbeyi Sarayı'na gönderilen II. Abdülhamit, yolculuğu sırasında içinde yeniden uyanmakta olan "kaplan"a aldırılmaya gayret göstermiştir. Tahttan indiğinde kaybettiği sandığı, içinde gölgelere karışmış kaplan, eserin sonunda son bir kez ortaya çıkmış, aslında bu kaplanın yönetim ve g   değil II. Abdülhamit'in ta kendisi olduğu vurgulanmıştır. Eser boyunca etkisini yavaş yavaş yitirdiğini sandığı kaplan, İstanbul'un etkisiyle beraber ortaya çıkmış ve Sultan'ı bir kez daha şaşırtmıştır lakin artık ne söz ne de yetki sahibi olan bu kaplan sesini eskisi gibi duyuramayacaktır.

KAYNAKÇA

İpşiroğlu, N., & İpşiroğlu, Z. (2000). *Alımlama boyutları ve çeşitlemeleri*. Papirüs Yayınevi.

Günay, N. (2023, July 7). Livaneli'nin kaleminden "Kaplanın Sirtında": Ya Abdülhamit İslamcılarının anlattığı gibi biri değilse? Gerçek Gündem.

Livaneli, Z. (2022). *Kaplanın Sirtında*, İnkılap Yayınevi.

Parın, K. (2017). *Anlatıbilim: AnlatıTeorisi* El kitabı.